

„Mně bylo osmnáct let a vdávala jsem se z čistý lásky“ Vývoj svatebního obřadu v komunistickém Československu

Lenka Balvínová, Tereza Kryšpínová

Pracoviště Orální historie – Soudobé dějiny, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova v Praze, lsbs@centrum.cz, TKryspinova@gmail.com

I was eighteen and got married out of real love' Evolution of wedding ceremony in communist Czechoslovakia

Abstract—Forty years of communist leadership changed a lot of aspects of everyday living in Czechoslovakia. These changes intervened also to all rites of passage, including wedding. The new regime tried to suit traditional wedding and wedding habits to its conception. This new type of wedding should be simple, unified, civil and ideological. For example, a couple could not lawfully wed in a church anymore. For some time, brides also stopped wearing white wedding gown and replaced it by an ordinary dress. But there were many differences between state conception and reality. We want to show a real shape of getting married in communist Czechoslovakia, and therefore we used oral history and visual analysis of wedding photos. At first, we describe three similarities of marriages in socialism: hard-time in hunting for wedding dress, bouquet etc., very young marrying age and frequent pregnancy of bride in time of wedding. At second, we present two examples of evolution of wedding in the period 1948–1989. First example is development of wedding gown, influenced not only by fashion but also by political situation. Second example is a trend to close wedding in a family circle. In our opinion, this trend is the most important heritage of socialistic impression to wedding. The first day of marriage quit being public event and moved to living rooms.

Key Words—wedding, wedding ceremony, Czechoslovakia, oral history, communism, rites of passage

ČTYŘICET let komunistické nadvlády poznamenalo dění v Československu politicky, ekonomicky či kulturně, ale promítlo se také do významných událostí soukromého života jeho obyvatel. Jednalo se přitom i o události, které na první pohled nemají s politikou nic společného, například o svatbu, zvyky a rituály s ní spojené. Právě její proměnou pod tlakem dobových poměrů se budeme zabývat.

Na svatební obřad je možné nahlížet z mnoha různých úhlů pohledu, ať již statisticky, antropologicky, či vizuálně. V našem výzkumu jsme se zaměřily na hlediště orálně-historické, vycházely jsme tedy z rozhovorů vedených s lidmi, kteří se brali v průběhu čtyř desetiletí od roku 1948 do roku 1989.

V rámci tohoto období jsme si vymezily pět kratších úseků, přičemž při časovém ohraničení jsme vycházely z důležitých zvrátů politické situace. První období tedy spadá do 50. let, druhé zahrnuje léta 60. a končí rokem 1968, následuje perioda do roku 1977, a poslední dvě části před sametovou revolucí rozděljuje rok 1985. Rozhovory jsme vedly s ohledem na to, aby výběr narátorů zahrnoval páry sezdané ve všech pěti periodách, přičemž se jednalo jak o muže a ženy, respektive ženichy a nevěsty, tak i o celé páry.

Je ovšem nutné vzít na vědomí, že jsme se zaměřily jen na jednu společenskou vrstvu obyvatelstva. Jednalo se výhradně o příslušníky vyšší střední třídy, za socialismu nazývané jako pracující inteligence, navíc žijící ve velkých (krajských) městech v Čechách. Můžeme předpokládat, že v jiných vrstvách společnosti či na venkově by mohly být průběh a výsledky výzkumu jiné.

Kromě samotných rozhovorů jsme vycházely i z analýzy svatebních fotografií získaných od narátorů i z archivu Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Fotografie jsme použily i při rozhovorech s narátory, přičemž jsme vycházely z teorie Heleny Beránkové, že vizuální vjem při prohlížení fotografií pomáhá oživit narátorovu paměť (Beránková 2006: 9).

V této práci se věnujeme nejprve krokům, které podnikal stát ve snaze převzít kontrolu nad společností a které zasahovaly i do procesu svateb. V dalších částech pak rozebíráme reálnou podobu svatebních příprav a obřadu v průběhu komunistické vlády, zjištěnou na základě vyprávění narátorů. Nejdříve vytyčujeme hlavní společné rysy svateb v průběhu komunistické vlády a poté hledáme rozdíly mezi svatbami pořádanými v jednotlivých námi určených obdobích.

SVATBA V PŘEDSTAVÁCH STÁTNÍ MOCI

Po únorovém převratu začal nový režim ovlivňovat všechny sféry každodenního života, přičemž nevynechal ani přechodové rituály, které do té doby spravovala církev. Například křest začalo vytlačovat vítání občánků, bířmování mělo být nahrazeno slavnostním uvedením dětí do Pionýra a církevní sňatek přestal být plnohodnotným právním úkonem pro uzavření manželství. Sociolog Hans Maier označuje tento postup za snahu vytvořit takzvané

politické náboženství, které mělo nahradit převažující křesťanskou víru.

Podle Maiera je politické náboženství *šakralizace politického systému založeného na výsadním a neodvolatelném právu na moc a na ideologickém monismu. Jednotlivci a společenství se musejí povinně a bezpodmínečně podřídit jeho zákonným nařízením. Politické náboženství je v důsledku toho netolerantní, diktátorské, radikální a chce pronikat do všech aspektů života jednotlivce a společnosti.* (Maier 1999: 12)

Tradiční náboženský obřad a jeden z nejdůležitějších momentů života, jakým svatba bezesporu byla a je, se tak měl přizpůsobit představám režimu. Veřejnosti stát tento postup vysvětloval vsutku lakonicky: „*Jestliže jsme tedy řekli, že náš lidově demokratický stát přikládá manželskému svazku tak veliký význam, respektuje jej a bere jej pod svou ochranu, je proto správné, aby měl stát vliv na úpravu manželství již od samotného jeho zrodu.*“ (Než řeknete... 1959: 3)

Kromě již zmíněné devalvace církevního sňatku a jeho podmínění sňatkem občanským šlo i o snahu celkově „zcivilnit“ celou tuto událost. Problematiku svateb ošetřoval Zákon o právu rodinném z roku 1949 a v rámci zavedení povinného civilního sňatku o rok později se celý obřad značně zjednodušil (Maříková 2007: 21).

V 50. letech se tendence „zcivilnění“ projevovala také na oblečení novomanželů a některých nově přijatých zvyklostech. Z fotografií z tohoto období je patrné, že řada nevěst zvolila namísto slavnostních šatů zcela civilní kostým a k samotné podstatě obřadu odkazovaly jen kytice nebo kloboučky s decentním závojem a korsáží v klopě ženicha. Za příklad jasněho nabourání tradičních zvyklostí pak můžeme považovat případ, o kterém nám vyprávěla jedna z narátorek. Ze Sovětského svazu se pryč do Čech dostala „tradice“ klást po obřadu věnec na hrob neznámého vojína. Bohužel se nám nepodařilo ověřit, zda se tento zvyk vyskytoval i jinde na československém území a jak dlouho byl udržován, mluví o něm jen jedna narátorka a metodika obřadů od Jiřího Adámka (Adámek 1988: 8).

Přeměna obřadu v socialistický akt nebyla patrná jen z oblečení, ale k novým společenským hodnotám odkazoval také způsob a obsah proslovu oddávajícího. Při něm se totiž projevovala snaha zobrazit novou, socialistickou společnost jako ideál kolektivního soužití, jehož jsou novomanželé nedílnou součástí: „*Uvědomte si, že vaše manželství je spjata těsně se štěstím a spokojeností celé naší společnosti. Čím lépe se bude dařit lidu této země, tím spokojenější a radostnější bude také vaše manželství.*“ (Adámek 1988: 21) Proslovy též zdůrazňovaly, že do manželství snoubenci vstupují za svědeckví zástupce lidu a že se odpovídají socialistické společnosti.

Celkově se dá říci, že se režim snažil bagatelizovat individualitu celého svatebního obřadu a dodat mu unifikovaný byrokratický ráz. Od snoubenců se tedy očekávalo, že se tomuto trendu podřídí a nebudou vybočovat z řady. S tím souviselo i lpění na morálních zásadách zděděných po měšťanské společnosti. Na mladé lidi tak byl vyvíjen tlak, aby vstupovali do manželského svazku, protože ne-

sezdané soužití či svobodné matky neodpovídaly zažitým normám.

NAVZDORY PODMÍNKÁM

Z našeho výzkumu vyplývá, že v praxi se snoubenci snažili z vytyčených kolejí různými způsoby vybočit. Jako nejsnadnější cesta se jevilo odlišit se pomocí svatebních šatů a dalších estetických komponentů. V tomto případě však nevěsty a ženichové naráželi na bariéru socialistické výroby. Likvidace soukromého podnikání na počátku 50. let totiž citelně zasáhla oblast služeb a projevila se na „*trvale neuspokojené poptávce obyvatelstva po sportovních předmětech a službách.*“ (Kalinová 2007: 126) Výsledkem byl jen velmi omezený výběr svatebního sortimentu a často nebylo možné sehnat ani základní potřeby:

„*No tak košíčků byl jeden typ, takže nebylo na vybranou, tam jako nebyla žádná jiná volba, naopak byl problém je sehnat, já jsem měla to štěstí, že jedna z mých tet pracovala v krkonošských papírnách, takže mi je tam koupila ve velkoobchodě, takže jsme nemuseli nikde běhat po papírnictvích. Prstýnky se tenkrát kupovaly tím způsobem, že si člověk musel obstarat jako by, ježiš, jak by se to dalo říct, obstarat potvrzení o tom, že se bude vdávat a s tímhle tím papírkem teprve v klenotnictví si vlastně vybrat svatební prstýnky.*“ (Svatba 1986)

V řadě případů se tak přípravy konaly za vydatného využívání neoficiálních struktur – stínové ekonomiky a známostí. Žádná z narátorek neopomněla podotknout, že se kvůli mnoha věcem musela obracet na známé, kamarády atd. Za nedostatkové zboží přitom platily například i květiny: „*Měla jsem kytici gerber, no ježišmajrá, to se zašlo do květinářství, tam se to objednálo, já nevím, no určitě čtrnáct dní dopředu, ne jak dneska... a květiny? No byly jen gerbery, kaly a karafiáty, samozřejmě.*“ (Svatba 1974) Speciální kategorií byly nevěstiny šaty, respektive variace řešení a improvizací při jejich shánění, a ve vyjmenovávání starostí s přípravami by se dalo pokračovat.

V souvislosti s touto problematikou měli všichni narátoři tendenci srovnávat svou svatbu se situací nyní, respektive po revoluci. „*Dneska, když se na to podívám, tak v mých očích byla krásná, ale dneska by to byla tak běžná kytka.*“ (Svatba 1974) Na toto srovnání odkazovali u většiny témat, ale často upozorňovali právě na velký rozdíl v nabídce svatebního sortimentu za socialismu a v současné době.

Dosud jsme zmínily snahu snoubenců nějakým, alespoň mírným způsobem se vymezit vůči představě jednotného pojetí svatebního obřadu. V čem se však podřizovali obecnému mínění, bylo již zmíněné pojetí morálky. Všichni narátoři měli potřebu mluvit o tom, proč se rozhodli vstoupit do manželství a čím bylo toto rozhodnutí bezprostředně ovlivněné, přičemž často bylo důvodem k sňatku či k jeho uspíšení těhotenství nevěsty:

„*Vdávala jsem se v březnu 1986, plán byl poněkud jiný, chtěla jsem se vdávat v létě, ale jako u většiny párů v téhle době, tak příčinou úspěšnějšího termínu bylo těhotenství. Původní plán byl, že se budeme brát o čtvrt*

roku později, ale po Vánocích jsem zjistila, že čekáme miminko a nechtěla jsem, nebo v té době ani nešlo, aby se člověk vdával buď s bříškem, anebo po narození toho dítěte, tudíž se svatba udělala co nejdříve a narušilo nám to trošku plány, které jsme měli.“ (Svatba 1986)

O četnosti takto odůvodněných sňatků svědčí i výpověď další narátorky: „... Mně bylo osmnáct let, a vdávala jsem se, z čistý lásky, nemusela jsem, v té době se prostě vdávala děvčata strašně mladá.“ (Svatba 1974) Z vyprávění této ženy je patrné, že přestože jí osobně se to netýkalo, bylo natolik obvyklé, aby nevěsta byla ve svatební den již nějakou dobu těhotná, že měla potřebu se vůči tomu vymezit.

Tento trend potvrzuje ve své studii o sňatečnosti v českých zemích i Ludmila Fialová. Cituje zde Milana Kučeru, který uvádí, že v 50. letech se do devíti měsíců po sňatku rodilo zhruba 40 % prvních dětí, v 60. letech polovina a od 70. let sahal počet takto narozených dětí k 60 % (Kučera 1994: 105 in Fialová 2007: 17). Podle Fialové stála za množstvím mimomanželských těhotenství velmi nízká úroveň antikoncepce ve spojení s uvolňujícími se mravy a tlak na ženy, aby nepodstupovaly interrupci.

V tomto případě je zajímavá určitá dvojakost přístupu k životu před svatbou. Na jednu stranu nebylo zvláštní (minimálně v pozdějších letech), že nevěsta ještě před svatbou otěhotněla, na druhou stranu je zde silně patrný strach z toho, aby nebylo poznat, že se žena vdává již „v očekávání“, či aby nezůstala svobodnou matkou. Otázkou samozřejmě zůstává, nakolik se obavy „co by tomu řekli lidé“ týkaly samotné nevěsty. Do značné míry mohlo jít o tlak jejího bezprostředního okolí, například příbuzenstva, kterému se podvolila a v průběhu dalších let ho přijala za svůj.

Dalším obvyklým rysem svateb bylo, že se lidé brali v poměrně brzkém věku.¹ Pro tuto skutečnost existovalo vícero důvodů. Některé jsme již zmínily, další naznačuje výpověď narátora ženického se v 50. letech: „*My jsme se do toho docela hnali, protože, to víte (smích), vzájemný vztah muže a ženy je dost silný a my jsme ten vztah chtěli legalizovat, i kvůli podmínkám, bydleli jsme s rodiči.*“ (Svatba 1954) Důležitost tedy příkládáme i bytové situaci v Československu. Mladí lidé neměli možnost vlastního bydlení a šance na osamostatnění tak obvykle přišla až se sňatkem, tudíž tuto událost nijak neodkládali.

CESTY VÝVOJE

Zásadní však není jen to, čím si svatby za komunismu byly podobné, ale také to, čím se lišily. Během pěti sledovaných období se svatby alespoň v některých směrech neustále vyvíjely a tento proces byl viditelně ovlivňovaný politickou situací u nás i ve světě.

¹Do roku 1989 se průměrný věk žen při prvním sňatku pohyboval konstantně mezi 21 a 22 lety, po roce 1989 pak začal strmě stoupat a v současné době je to téměř 30 let. Dá se předpokládat, že u mužů byl vývoj podobný, i když se mohl lišit v přesných číslech. Více viz Graf sledující sňatečnost svobodných žen v letech 1961–2009, in: 2010. Český statistický úřad: *Grafy populačního vývoje 1950–2009*.

Jako příklad prvku, který se v průběhu čtyř desetiletí komunistické vlády v Československu neustále proměňoval, můžeme uvést svatební šaty. Výhodou tohoto vývoje je, že ho lze snadno pozorovat na dobových svatebních fotografiích, tudíž je možné na první pohled najít prvky společné pro jednotlivá období.

Jako příklad prvku, který se v průběhu čtyř desetiletí komunistické vlády v Československu neustále proměňoval, můžeme uvést svatební šaty. Výhodou tohoto vývoje je, že ho lze snadno pozorovat na dobových svatebních fotografiích, tudíž je možné na první pohled najít prvky společné pro jednotlivá období.

Jak jsme již zmiňovaly, v 50. letech se režim snažil výrazně nabourat tradiční obraz svatby jako výjimečné události. Do značné míry se mu to dařilo – ženy se vdávaly většinou v kostýmku, který byl v řadě případů k nerozeznání od normálního civilního oděvu (nebo to prostě civilní oděv byl). Je zde patrný vliv SSSR, kde se některé páry braly dokonce ve zcela unisexových uniformách (Figes 2009: 31), ačkoliv takto radikální přístup se v Československu neprosadil.

V průběhu času se však v oblékání od socialistických ideálů upouštělo a móda začala dohánět trendy západního světa, kromě stříhů a materiálu i v napodobování hvězd populární kultury. V 60. letech se proto souběžně s uvolňováním politických poměrů měnilo i odívání nevěst. Vrátil se trend bílých šatů, který, ač není původně křesťanský, se na Západě držel kontinuálně od začátku 20. století (Guibert-Fourré 2010: 41). Šaty se zkrátily nad kolena a většinou měly výrazný stříh sukně do tvaru A. Zdobnost často doháněl materiál, z dobových fotografií je patrné časté užívání krajek a dalších estetických doplňků.

70. a 80. léta byla oproti tomu stylově značně nejednotná a z fotek je patrná jistá bezradnost nevěst při hledání vhodného oděvu. S nástupem normalizace odzvonilo krátkým stříhům i progresivním módním trendům a výběr v obchodech se omezil, ale nevěsty se odmítaly vzdát zdobených bílých rób. Ke slovu proto přišla různá provizorní řešení, často prováděná v domácích podmínkách, nebo švadleny:

„*Ano, byly nevěsty, které se vdávaly jako v bílé róbě, většinou to šila nějaká švadlena, jak se říká, ze sousedství, protože vlastně nebyla možná žádná volná živnost, takže švadleny, které šily pro, jako pro lidi příchozí, neexistovaly, jako že by někdo řekl: 'Ano, já mám švadlenu, která se tím živí.' Většinou se tím živil někdo, kdo to uměl, jenže svatební šaty je na nevyučeného člověka, nebo na člověka, který se tím standardně neživí, asi velké sousto, co se týče profesní znalosti, takže některý ty šaty vůbec nedopadly dobře, byl to prostě docela děs (smích).*“ (Svatba 1986)

Na fotkách z dob normalizace proto najdeme nevěsty v šatech různých stříhů, délek i barev, a často neumělého provedení. Ke konci 80. let se pak začaly prosazovat bílé róby západního typu šité podle stříhů ze západoněmeckého časopisu Burda. Ten se do Československa dostával jen v několika výtiscích pro prodejnu zahraničního tisku, ženy tak často stříhy obkreslovaly, půjčovaly časopis svým sousedkám a kamarádkám, případně se ho snažily získat

různými podloudnými cestami, například poštou od známých v zahraničí. Od roku 1987 vycházela mutace Burdy v Sovětském svazu a jeho dostupnost se rapidně zvýšila.

Oblékání nevěst tedy odráželo módní trendy, přičemž s výjimkou 50. let, kdy byla tato snaha dočasně potlačena, kladly ženy důraz na sváteční charakter svatebního obřadu, a tím pádem i na odpovídající oděv. V průběhu let se však velmi lišily podmínky, za kterých se snažily svoje představy realizovat, a zejména v 70. letech se na shánění vhodných šatů podílela celá rodina či široký okruh známých, např.: „*Moje maminka šila u paní Kárské, která měla sestru, která za války emigrovala do Švýcarska no a ona (paní Kárská) mi od ní přinesla ty šaty po její dceři, která se vdávala, a ty byly určitě takový putovní, protože já jsem se vdávala a už za týden byla další princezna, co si je zkusila na svojí svatbě.*“ (Svatba 1986)

Dalším velmi důležitým prvkem svatby, který prošel za námi sledovanou dobu viditelným vývojem, je její společenská podoba. Tím myslíme úkony spojené s pořádáním svatby jako společenské události, tedy například kdo byl na obřad pozván a jak toto pozvání proběhlo (písemnou, ústní cestou apod.), jakou zvolili snoubenci formu oznámení či jak, kde a s kým svatbu slavili.

Komunisté po svém nástupu rozbili tradiční uspořádání společnosti, čímž významně zasáhli i průběh svatebních oslav. Narušili například systém náboženských komunit, v rámci kterých dříve probíhaly všechny události se svatbou spojené, ať již šlo o zásunbní slavnost, svatební přípravu, i samotný průběh obřadu. Zároveň vytvářeli atmosféru strachu a udavačství, což společenskou podobu svatby také silně postihlo.

Výsledkem bylo důrazně oddělení veřejné sféry od soukromé, o kterém mluví například Ivo Možný ve své knize *Proč tak snadno?*, tedy postupné uzavírání slavností, mezi něž svatba patří, do soukromého prostoru – počín do té doby v podstatě neznámý. Přejímové rituály patřily odjakživa do veřejné sféry společnosti, ze které je nové poměry v Československu vytlačily. Možný vývoj za jiných podmínek můžeme sledovat například v zemích západní Evropy, kde si slavnosti tento rys udržely.

Narátoři, kteří se brali v 50. letech, ještě vzpomínají, jak jim se svatbou pomáhali sousedé: „*Když jsme přicházeli z toho kostela, tak nám rozbili talíř a vrazili nám do ruky smetáček a lopatičku, a já jsem to musel zamést, prostě to bylo jako celej barák, všichni se tady sešli a koukali, a ti nám vlastně pomáhali připravovat i koláčky, no a ti všechno připravovali, my jsme byli ten barák jako jedna velká rodina.*“ (Svatba 1954)

Ale i v tomto případě je již patrné, že kromě obřadu se všechny další části svatby konaly v uzavřeném okruhu známých a rodiny: „Je fakt, že my jsme byli pevně rozhodnutí, protože to bylo nejbliž, s tím, že ten Grand byl velmi dobře zásobenej, na tu dobu, která byla, tak jsme se rozhodli, že tu svatbu budeme mít tam v tom Grandu. . . tam se ta svatba konala v takovém úzkém kruhu rodinym, . . . no a zbytek pak byl tady v tom bytě nahoře, a to zasejc de facto v úzkém kruhu rodinym, tam se jedly

ty koláče a tam jsme si povídali.“ (Svatba 1954)

Tyto tendence se v průběhu dalších let umocňovaly. Po celou dobu komunistické vlády byl častý model, kdy obřad zůstal otevřený veřejnosti, hostina se odehrála v restauraci, ale již v úzkém kruhu osob, a další oslavy proběhly ve zcela soukromém prostředí. V některých případech se však novomanželé zcela spolehli na svoje zázemí: „*No a hostina byla doma, bydleli jsme v dvoupokojovém bytě a na svatební hostinu nás bylo 27 a prakticky byla domácí strava a babička myla i nádobí, nikoho k ruce jsme neměli. . .*“ (Svatba 1977)

Takové chování chápeme jako jistou formu odporu. Svatební den byl pro lidi natolik důležitý, že se odmítali vzdát jeho tradiční podoby. Tu však museli skrývat před režimem, který si vymezil veřejný prostor jako pole své působnosti, tudíž se svatba z tohoto prostoru z větší části stáhla. Rodina tak mohla oslavit spojení dvou lidí v okruhu nejbližších příbuzných a přátel, tedy v soukromí, bez pocitu ohrožení a podle svých představ.

Tuto tendenci potvrzuje, byť více v socioekonomické rovině, i již zmiňovaný Ivo Možný: „*Rodiny si ovšem na dané poměry nestěžovaly. Neměly ostatně kde. Svě zájmy, jako od nepaměti, vzaly do svých rukou. Po krátkém počátečním tápání a zmatku, tradiční široké síť velké rodiny se rychle revitalizovaly, bezpečnější výměna služeb a zboží rychle rostla, samozásobitelství a soběstačnost v službách dosáhla u nás dosud nebývalé výše. Zdroje z druhé ekonomiky začaly určovat status a možnosti rodiny stále větší měrou.*“ (Možný 2009: 44)

ZÁVĚREM

V našem výzkumu jsme chtěly zmapovat vývoj svateb v komunistickém Československu s co největším důrazem na jeho reálnou podobu. Jako nejvhodnější metodu jsme proto zvolily orálně-historický výzkum, který nabízí pohled na tento přechodový rituál ze strany jeho přímých účastníků, tedy osob, jichž se svatební obřad bezprostředně týkal – ženichů a nevěst. Myslíme si, že tato volba byla správná. Umožnila nám totiž konfrontovat písemné materiály, které se svatebního obřadu v tomto období týkají, se skutečnými detaily jeho průběhu a příprav, jak si je uchovali v paměti naši nárátoři.

Za přínosné pokládáme i zapojení svatebních fotografií jako stimulujícího vizuálního vjemu. Při našem výzkumu jsme totiž narazily na skutečnost, že zvláště u déle sezdaných párů se vzpomínky na svatební den omezují na několik symbolů a celkový dojem, který v nich tento den zanechal, ale nárátoři již nejsou schopni detailně popisovat jednotlivé aspekty obřadu ani příprav na něj. Právě práce s fotografiemi ale může takové detaily připomenout a vyvolat i podrobnější vzpomínky, ať již jde o skladbu svatebčanů, problémy při shánění šatů či květin, jednotlivé chody slavnostního oběda a podobně.

Dalším důležitým rysem našeho výzkumu je, že se zaměřil striktně na městské prostředí. Většina výzkumů o svatbách se totiž věnuje prostředí venkova, kde se uchovaly tradiční folklorní zvyky a obyčeje. První práce

zaměřené na podobu svatebního obřadu ve městech začaly vznikat až na konci 60. let 20. století (Sirovátka 1983: 23) a až do současnosti se jedná hlavně o krátké studie. V průběhu minulého a předminulého století přitom došlo k masivnímu stěhování obyvatel do měst, tudíž si tento fenomén přinejmenším zaslouží pozornost.

My jsme si město vybraly proto, že bylo v rámci námi vymezené doby pro svatbu a svatební obyčej velmi specifickým prostředím. Prolínaly se tu totiž tradice, které si noví obyvatelé měst přinesli z domovského venkova a po generace je udržovali, s tím, co v této práci označujeme za „měšťanskou morálku“, tedy jakýmsi nepsaným kodexem společenských pravidel chování. Zároveň bylo toto prostředí nejvíce vystaveno tlaku ze strany vedení státu, které se snažilo oba tyto systémy tradic přizpůsobit svým potřebám a ideologii.

Doufaly jsme, že při takto zaměřeném výzkumu bude možné dobře sledovat vliv státní moci na podobu a proměny svatebního obřadu v průběhu čtyřiceti let komunistické nadvlády, a tento předpoklad se nám potvrdil. Domníváme se, že v případě městského prostředí došlo k mnohem významnějším změnám svateb než ve stejné době na venkově.

V našem výzkumu jsme hledaly změny, které byly evidentně spojené s působením nového režimu a o kterých hovořili námi vybraní narátoři. Zjistily jsme, že svatby v tomto období měly řadu společných rysů, ať již šlo o velmi nízký věk novomanželů, vysoké procento těhotných nevěst, či přetrvávající problémy při svatebních přípravách způsobené ochromením oblasti služeb. Tyto rysy platily po celých čtyřicet let a nedošlo v nich k významnějšímu vývoji. Naopak jasný vývoj prodělaly svatební šaty, jejichž proměny je možné dobře sledovat na námi vytyčených časových obdobích.

Za nejzásadnější změnu, ke které během komunistické vlády v Československu došlo, ale považujeme stažení svatby z veřejného prostoru do soukromí. Socialismus chtěl svatební obřad podřídit svým hodnotám a morálním postojům, a zasadit ho do kontur nové, lidové společnosti. Tím však paradoxně způsobil jeho uzavření do zdí domů a mezi nejbližší příbuzné. Svatba tak ztratila jednu ze svých nejvýznamnějších charakterových vlastností – otevřenost vůči světu a veřejnosti. Svatební veselí vyklidilo ulice a přesunulo se do obýváků, na zahrady vilek či na chaty a chalupy.

Tato změna je důležitá i tím, že její stopy můžeme pozorovat dodnes. Po revoluci se svatební obřady v řadě případů vrátily do kostelů, dnešní obchody nabízejí nepřerušitelné množství svatebního zboží, došlo k prudkému nárůstu průměrného věku novomanželů, nemanželských dětí i soužití takzvané „na hromádce“. Podobu svatebních šatů ovlivňují maximálně módní vlny. Ale soukromý charakter svatby se udržuje stále.

Hostina je ve většině případů omezená na nejbližší rodinu a svědky, následné oslavy se účastní jen uzavřená, zvaná společnost. Za určitý prvek soukromnosti svatby můžeme považovat i přesuny mezi jednotlivými místy, kde se svatební den odehrává. Svatebčané se obvykle

pohybují v autech, která jsou sice vyzdobená a výjimečnou příležitostí dokreslují troubením klaksonů, ale mezi okolím a svatebčany stále zůstává symbolická bariéra v podobě uzavřených vozidel.

Tuto skutečnost považujeme za jeden z přetrvávajících odkazů komunistické minulosti naší země. „Zesoukromění“ se navíc netýká jen oslav svatby, ale i dalších slavnostních událostí, například Vánoc, což vnímáme jako velký zásah do tradičního zasazení rodiny do společnosti. Uzavření jednotlivce do úzkého rodinného kruhu ohrožuje jeho schopnost sociální kompatibility. Pokládáme proto za přínosné tento fenomén dále sledovat a případně zkoumat jeho dopady i v dlouhodobém horizontu. Předpokládáme, že se festivity bude v průběhu dalších let pozvolna přibližovat situaci na Západě, ale obranné mechanismy proti zasahování do soukromé sféry jsou velmi zakořeněné.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] ADÁMEK, J. 1988. *Metodika občanských obřadů a slavností*. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost.
- [2] BERÁNKOVÁ, H. 2006. Svatební fotografie a oral history, in: *Scientiae sociales XXXXI/2006.*: 9–16.
- [3] FIALOVÁ, L. 2007. Sňatečnost v České republice v letech 1870–1989 z pohledu demografie, in: *Oznamuje se láskám našim*. Pardubice: Východočeské muzeum.
- [4] FIGES, O. 2009. *Šeptem*. Praha: Pavel Dobrovský-Beta.
- [5] Graf sledující sňatečnost svobodných žen v letech 1961–2009, in: 2010. *Český statistický úřad: Grafy populačního vývoje 1950–2009*. (Přístupné na: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost_svobodnych_zen_v letech_1961_2009) Stáhnuto 13. října 2010.
- [6] GUIBERT-FOURRÉ, F. 2010. *Le mariage et ses rites d'hier a aujourd'hui*. Paris: Archive set culture.
- [7] KALINOVÁ, L. 2007. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha: Academia.
- [8] MAIER, H. 1999. *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- [9] MAŘÍKOVÁ, H. 2007. *Podoby svatby v české společnosti*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- [10] MOŽNÝ, I. 2009. *Proč tak snadno? Některé rodinné důvody sametové revoluce*. Praha: SLON.
- [11] *Než řeknete své ano...* 1959. Vejprty: Sbor pro občanské záležitosti.
- [12] SIROVÁTKA, O. 1983. Otázky výzkumu svatebních obyčejů, in: *Svatební obřad. Současný stav a proměny*. Ed. V. Frolec. Brno: Blok.

POUŽITÉ ROZHOVORY

- Narátor (svatba 1954). Rozhovor z 1. srpna 2010.
- Narátorka (svatba 1960). Rozhovor z 10. října 2010.
- Narátor (svatba 1960). Rozhovor z 10. října 2010.
- Narátorka (svatba 1974). Rozhovor z 28. srpna 2010.
- Narátorka (svatba 1977). Rozhovor z 2. října 2010.
- Narátorka (svatba 1986). Rozhovor z 22. listopadu 2009.
- Narátor (svatba 1986). Rozhovor z 6. října 2010.

*Tento výstup vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 2010–261 705.

*Příspěvek je písemnou verzí přednášky, která zazněla na 6. mezinárodní studentské konferenci AntropoWebu podpořené ZČU v Plzni v rámci projektu SVK–2010–006. Publikace textu byla podpořena ZČU v Plzni v rámci projektu SGS–2010–019.